

ÇOCUĞUN MALININ ZEKÂTI MESELESİ

Ahmet Numan ÜNVER*

Öz

İslam hukuku literatüründe ilk dönemlerden itibaren önemli bir yere sahip olan zekât konusu, fıkıh ekolleri nezdinde bazı tartışmalara konu olmuştur. Tartışma noktalarından birini kimlerin zekât yükümlüsü olduğu meselesi teşkil etmiş ve buradaki en önemli gündem maddelerinden bir tanesini de buluşta ermemiş küçük çocukların mallarının zekâtı meselesi oluşturmuştur. Bu çalışmada çocukların hangi mallarının zekât mükellefiyeti açısından tartışıldığı, mezheplerin bu noktadaki tutumları ve bu tutumlarının altında yatan temel saikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Çocuk, İhtilâf, İbâdet, Mükellefiyet.

The Issue Of Child's Zakah

Abstract

The issue of zakah (obligatory alms), which always has a substantial role in the literature of Islamic jurisprudence, is a matter of debate among the schools of fiqh (Islamic jurisprudence). One of the controversial issues is about who would be considered to be under an obligation to pay zakah. Regarding this issue, one of the agenda topics was the problem of zakah of the property of children under puberty. In this research, I will discuss which property of children was disputed in terms of obligation of zakah and I will also handle positions of schools of fiqh on this issue in conjunction with their motives for these positions.

Keywords: Zakah, Child, Conflict, Worship, Liability.

Giriş

İslam yalnızca insanların Yaratıcı ile olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla gönderilmiş bir din olmayıp aynı zamanda insanlar arası ilişkileri de adalet ve hakkaniyet çerçevesine oturtmayı amaçlamaktadır. İslam hukukunda bu amaca yönelik pek çok hükme yer verilmiştir. “İnfak” kavramı da bu çerçevede ele alınması gereken, İslam’ın mal ve servet sahipleri ile toplumun ekonomik açıdan zayıf kesimleri arasındaki ilişkilere bakışını temsil eden en önemli kavramlardan biridir. İnfak en genel anlamıyla her türlü maddî yardımı ifade ederken bu üst kavram altında yer alan zekât ise daha özelde belirli şartları taşıyan Müslümanların yerine getirmekle yükümlü oldukları “zorunlu mâl ibadet”i ifade eder.

Zekât, İslam’ın en önemli rükünlerinden biri olup Kur’ân’da 32 yerde zikredilmiş, bunların 26’sında namazla birlikte, 6’sında da müstakil olarak zikredilmiştir. Hadis literatüründe de zekâtın çeşitli yönlerine işaret eden çok sayıda rivâyet bulunmaktadır.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı.
(aunver@sakarya.edu.tr)

Hız. Peygamber (s.a.) dönemindeki zekât uygulaması, onun vefatı sonrasında ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminde farklı bir gündem maddesi haline gelmiş ve merkezî otoriteye zekât vermekten kaçınan gruplar meselesi ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumda hilâfet meselesi ve peygamberlik iddiasında bulunan yalancı şahıslar meselesinden sonra en temel sorunlardan birisi de, siyasal otoriteye başkaldırı noktasında çeşitli grupların ilk olarak kullandığı bir vakıa olan zekât vermekten kaçınma meselesi olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde büyük oranda namaz ile birlikte zikredilmesi, siyasî iktidara itaatin bir göstergesi olması ve benzeri açılardan İslam geleneğinde önemli bir konuma sahip olan zekât, İslam hukukunda da bu önemine münasip bir yer bulmuştur. Fıkıh literatürünün çok büyük bir kısmında “salât” bölümünden hemen sonra “ibâdât” bölümlerinde ele alınmıştır. Zekât konusunda fıkıh ekollerinin temel tartışma noktaları “zekât mükellefi”, “zekâta tabi mallar ve oranları”, “zekât alacaklısı” ve “zekâtın ifâ şartları” noktalarında yoğunlaşmaktadır. Biz bu makalemizde “zekât mükellefi” kapsamında yer alan “küçük çocuğun zekât mükellefi olup olmaması”, bir başka deyişle “küçük çocuğun malına zekât düşüp düşmeyeceği” tartışmasını ele alacağız.

Çocukların mallarına zekâtın düşüp düşmeyeceği ile ilgili tartışmalar fıkıh eserlerinde genel olarak “yetimin malının zekâtı” başlığı altında ele alınmaktadır. Bu ifadeyle, mûrisinin ölmesi sonucu kendisine miras kalmasıyla nisap miktarı mala sahip hale gelen yetim çocuk kastedilmiş, bununla zekât konusunda aynı manayı ihtiva ettiği için de genel manada henüz bu luğa ermemiş çocuğun durumu işlenmiştir.

Küçük çocukların mallarına zekât düşüp düşmeyeceği noktasındaki tartışmalar tek düzeyde seyretmemiş, bazı mallara zekât düşeceği noktasında ittifak edilirken bazı mallar hakkında ise ihtilâf edilmiştir. Zekâta konu olan mallara ve zekâtın toplanma usulüne dair farklı uygulamaya, Hz. Osman döneminde rastlanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde zekâtın toplanması ve alacaklılarına ulaştırılması işini bizzat devlet organize etmiştir. Bu amaçla Hz. Peygamber etrafa zekât memurları göndermiş, zekâtın, öncelikle toplandığı bölgedeki yardıma muhtaç kimselere dağıtılması, daha sonra artan malın merkeze gönderilmesi sistemini uygulamıştır. Bu uygulamanın ilk iki halife döneminde de devam ettiği görülmektedir. Hz. Osman dönemine gelince ise zekât malları arasında bir ayrıma gidilerek, bundan böyle ileriki dönemlerde fıkıh literatüründe “emvâl-i zâhira” şeklinde isimlendirilecek olan hayvanlar, bitkiler ve madenler gibi mallardan zekâtı devletin aldığı; buna karşılık yine sonraları “emvâl-i bâtine” olarak isimlendirilecek olan

paralar ve ticaret mallarından zekâtın ödenmesi işinin ise bizzat zekât mükellefinin inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir.¹

Dört Sünnî fıkıh ekolü, küçüğün “emvâl-i zâhira” kapsamında yer alan tarımsal ürünlerinden devletin zekât [öşür] alacağı konusunda ittifak etmiştir. İhtilaf ise Hanefilerin bazı malların zekâtında vergiden ziyade ibadet yönünün ön planda olduğunu iddia etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Zira ileride ele alacağımız gibi zâhire-bâtne ayrımı gözetmeksizin Hanefiler gerek “emvâl-i zâhire” kapsamındaki hayvanların zekâtında gerekse “emvâl-i bâtne” kapsamındaki paraların zekâtında ibadet vasfını ön plana çıkarmış ve buna bağlı olarak da küçüklere ait bu gibi mallarda zekât gerekmeyeceğini ileri sürmüştür.² Buna göre tartışmanın öşrü de içine alan genel anlamdaki zekât ile ilgili değil de dar/teknik anlamdaki zekât ile ilgili olduğu söylenebilir.

Konu üzerinde genel olarak iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Hanefiler buluşa ermemiş küçüğün malına zekât düşmeyeceği görüşünü benimserken; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler, onların zekâtla mükellef oldukları görüşünü benimsemiş ve velilerinin onların mallarından zekât vermelerinin gerekli olduğunu, şayet onların adına zekât vermediyse buluşa erince çocuğa bunun bildirilmesi suretiyle çocuğun geçmiş zekâtlarını vermekle yükümlü olacağını savunmuştur.

İleride ele alınacağı üzere bu konudaki ihtilâflar belli başlı sebeplere dayanmaktadır. Bunların başında konu hakkında birbirine zıt yönde hüküm ifade eden rivayetler yer alır. Bu rivayetlerin doğrudan Rasûlullâh’tan (s.a.) mı işitildiği yoksa sahabî kavli mi olduğu önem arz etmektedir. Bunun yanında zekâtın Allah ve kul hakları taksiminde hangi kısımda konumlandırıldığı, zekâtın ibadet yönünün mü yoksa ödenmesi gereken bir vergi/meûnet olmasının mı ağır bastığı, zekâtın edasında niyetin şart olup olmaması ve burada vekâletin mümkün olup olmaması gibi konular da önem arz etmekte, ihtilâflar da bu eksende sürmektedir.³

Allah ve kul haklarına dair yapılan taksimat zekât konusunda önem arz etmektedir. Mezhepler zekâtın Allah haklarından olduğunu kabul etmekle birlikte Allah haklarına dair yapılan taksimatta ve bu noktada kimlerin mükellef olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefiler teknik anlamdaki zekâtı sırf Allah hakkı olarak kabul etmişler ve bunlarla yalnızca akil ve balıkların mükellef olduğunu savunmuşlardır. Zira sırf ibadet olan fiillerde

1 Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1986, II, 7.

2 İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Hafid, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, thk: Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2007, s. 229.

3 Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 198.

tam eda ehliyeti şartır.⁴ Ayrıca Allah haklarına dâhil olan mâlî konularda mükellefiyetin bizzat mal olmayıp “eda etme” fiili olduğu ve fiillerle de küçüklerin mükellef olmadıkları kabul edilmektedir.⁵ Karşıt görüş sahipleri ise bedenî Allah hakkı olan fiillerle küçüklerin mükellef olmadığı hususunda Hanefilerle ittifak halindeyken malî Allah haklarında küçüklerin de baliğler gibi mükellef olduğunu savunmuşlardır.⁶ Dolayısıyla birinci duruma göre küçük çocuk ibadet yükümlüsü olmadığı için velisi onun malının zekâtını vermek durumunda olmayacakken ikinci durumda küçüğün velisi onun malından vergi vasıflı bu zekâtı vermek durumunda olacaktır.

Biz bu kısa açıklamalardan sonra çalışmamızda küçüğün zekâtını tüm yönleriyle ele almaktan ziyade ihtilâflar ekseninde ilerleyeceğiz. Mezheplerin bulûğa ermemiş çocuğun malına zekât düşüp düşmediği hususundaki ihtilâflarını incelerken, konuyu usulî-ilkesel ihtilaflara da değinerek ele almanın gerek konunun daha anlaşılır hale gelmesi gerekse içtihadî faaliyetlerin işleyişinin daha iyi görülebilmesi açısından uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu sebeple ilk olarak mezheplerin konuyla ilgili akli ve naklî delillerini kısaca serdedip sonrasında deliller üzerindeki tartışmaları tahlil ederek konunun farklı uzantılarına da değinmeye çalışacağız.

I. Tartışmanın Temelini Teşkil Eden Deliller

Küçüğün malının zekâtına dair mezheplerin ileri sürdüğü deliller farklılık arz etmiş, edille-i erbaa dışında özellikle de sahâbe kavli ve uygulamaları ön plana çıkarılmıştır. Hanefiler küçüğün malının zekâtıyla ilgili doğrudan Sünnet ve icma delillerinin söz konusu olmadığını ileri sürerken diğer üç mezhep, görüşlerinin Kitab ve kıyasın yanında Sünnet ve icmadan da delilleri olduğunu iddia etmiştir.

-
- 4 Hanefilerin Allah haklarına dair yaptıkları sekizli taksim şu şekildedir: 1) Sırf ibadetler (iman gibi), 2) Sırf cezalar (hadler gibi), 3) Eksik cezalar (mirastan mahrumiyet gibi), 4) İbadet ve ceza özelliği olan haklar (kefaretlar gibi), 5) Vergi niteliği de taşıyan ibadetler (fitır sadakası gibi), 6) İbadet niteliği de taşıyan vergiler (öşür gibi), 7) Ceza niteliği de taşıyan vergiler (harac gibi), 8) Nev’i şahsına münhasır haklar (ganimet malının 1/5’i gibi). Hanefiler bu taksimatta ibadetlerle ilgili olanlardan yalnızca ilk sıradaki sırf ibadet olanlar için bulûğu şart koşmuşlar, diğerlerinde tam ehliyeti gerekli görmemişlerdir. Bkz. Taftâzânî, Mesud b. Ömer, *Şerhu’t-Telvîh ale’t-Tavdîh*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996, II, 316, 318.
 - 5 Pezdevî, Ali b. Muhammed, *Kenzü’l-vusûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, Karaçi: Matbaatü Câvid Beris, ty, s. 131; Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *Usûlü’s-Serahsî*, thk: Ebu’l- Vefâ el-Afğânî, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993, I, 263.
 - 6 Mâverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi’l-kebir*, thk: Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994, III, 153

A. Küçüğün Malına Zekât Düşmeyeceğini Savunanlar

1. Naklî Delilleri

- “Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın”⁷ ayeti
- Sahâbe ve tabiûndan nakledilen ve kimi yerde namazla kimi yerde de bulûğa erme ile ilişkilendirilen “Yetimin malına zekât düşmez”⁸ sözü
- İbn Mes‘ud’dan nakledilen⁹ “Çocuğun malının zekâtını hesapla ama onun zekâtını verme. Çocuk bulûğa erişince ona ver ve yaptığın hesabı da ona haber ver”¹⁰ şeklindeki rivâyet
- Rasûlullah’ın (s.a.), Muaz’ı (r.a) Yemen’e gönderirken ona; gittiği yerde ilk olarak insanları Allah ve Rasûlüne şehadet etmeye çağırmasını, kabul etmeleri halinde onları namaza çağırmasını ve bunu da kabul ederlerse onların zekâtla mükellef olduğunu haber vermesini söylemesi¹¹
- Hz. Ebu Bekir’in “Namazla zekâtı birbirinden ayıranlarla savaşıcağım”¹² sözü
- “Üç grup kimseden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanana kadar uyuyan kimseden, büyüyene kadar çocuktan, aklı yerine gelene kadar aklını kaybetmiş kimseden.”¹³ hadisi
- Sahabenin çocukların zekâtla mükellef olmadığına dair icmâsı¹⁴

2. Aklî Delilleri

- Allah haklarından olan ibadetler bedenî ve mâlî olmak üzere iki kısımdır. Bedenîlerden küçükler ittifakla mükellef değildir. Mâlî olanlardan da olmaması

7 et-Tevbe 9/103.

8 Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen, *el-Hucce alâ ehli’l-Medîne*, thk. Mehdi Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1403, I, 159-162.

9 Bu görüş aynı zamanda Sevri ve Evzâî’ye de nispet edilmektedir. Bkz. İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin ve Abdulfettah Muhammed, Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1997, IV, 69.

10 Şeybânî, *el-Hucce*, I, 458. İbn Mes‘ud’dan yapılan bu rivâyetin benzeri, sonunda “(çocuklar bulûğa erince) dilerlerse bu zekâtı verirler, dilerlerse vermezler” ilavesiyle nakledilmektedir. Mezkûr rivâyet için bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî, Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 3. bs., 1403, IV, 69-70.

11 Buhârî, “Zekât”, 1.

12 Buhârî, “Zekât”, 1; “İ’tisâm”, 2, 28; Nesâî, “Zekât”, 3; “Cihâd”, 1.

13 İbn Mâce, “Talâk”, 15; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 16; Tirmizî, “Hudûd”, 1, Nesâî, “Talâk”, 21.

14 Mesela bkz. Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000, III, 295; Gaznevî, Ömer b. İshak, *el-Gurretü’l-münife fi tahkiki ba’zı mesâilü’l-İmam Ebî Hanîfe*, Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1986, 50.

gerekir. Nitekim malî ibadetlerde Allah'ın hakkı, söz konusu ibadeti yerine getirme fiilidir (*fi' lü' l-edâ*); doğrudan bizzat malın kendisi (*aynü' l-mâl*) değildir.¹⁵

- Zekât, namaz ve oruç gibi bir ibadettir. Küçük çocuklar ise ibadetlerle yükümlü değildirler.¹⁶
- Ayet ve hadislerde namaz ile zekât birlikte zikredilmektedir.¹⁷
- Zekât; fitır sadakası, nafaka, öşür gibi yükümlülüklerin aksine mahza ibadet olan fiillerdendir.¹⁸

B. Küçüğün Malından Zekât Alınacağını Söyleyenlerin Delilleri

Mâlîkî, Şâfiî ve Hanbelîler bulûğa ermemiş çocukların mallarından da zekât alınması gerektiğini savunmuşlar ve bu görüşlerini genel olarak şu delillerle dayandırmışlardır:

1. Naklî Delilleri

- “Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın”¹⁹ ayeti
- Rasûlullah’a (s.a.) veya sahâbeye atfedilen ve farklı vecihlere sahip, “Yetimlerin mallarını işletin ki zekât/sadaka onu yiyip bitirmesin” yönündeki rivâyetler²⁰
- “Yetimin malına zekât düşer”²¹ hadisi
- İbn Mes‘ud’dan nakledilen “Çocuğun malının zekâtını hesapla ama onun zekâtını verme. Çocuk buluşa erişince ona ver ve yaptığın hesabı da ona haber ver”²² şeklindeki rivâyet

15 Pezdevî, *Kenzü'l-vusûl*, s. 131; Serahsî, *Usûl*, I, 263.

16 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 4; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, thk: Abdullatif Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005, I, 106.

17 Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen, *el-Asl (el-Mebsût)*, thk: Ebu'l-Vefâ el-Afğanî, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1990, II, 11, 41, 60; Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Bağdâdî, *et-Tecrîd*, thk: Muhammed Ahmed Sirâc ve Ali Cuma, Kahire: Dâru's-Selâm, 2004, III, 1214.

18 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1223; Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982, II, 163.

19 et-Tevbe 9/103.

20 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IV, 67-69; Muvatta', "Zekât", 12; Şâfiî, Muhammed b. İdris, el-Ümm, thk: Rifat Fevzî, yy: Dâru'l-Vefâ, 2001, III, 69; Tirmizî, "Zekât", 15; Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, thk: Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004, III, 6; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003, IV, 179.

21 Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 6.

22 Şeybânî, *el-Hucce*, I, 458.

- Hz. Âişe'nin, iki yetim olan Kâsım b. Muhammed ile kardeşini kendi evinde barındırdığı ve onların mallarının da zekâtını verdiği yönündeki uygulaması²³
- Hz. Ali ve İbn Ömer'in uygulamaları²⁴
- Küçüklerden zekât alınacağı görüşüne kimsenin muhâlefet etmemesi dolayısıyla icmâ benzeri bir fikir birliğinin bulunması²⁵

2. Aklî Delilleri

- Bir fiil ile mükellef olmak için bazı durumlarda ayırım yapılmamış ve bulûğa ermeyenler de farzlarla mükellef tutulmuştur.²⁶
- Allah hakları bedenî ve malî olmak üzere iki türdür. Bedenîlerle yalnızca bâliğler sorumlu iken zekât gibi malî olanlarla ise bâliğler ve bâliğ olmayanların tamamı sorumludur.²⁷
- Zekâta her ne kadar niyet önemli ise de zekâtın asıl amacı ihtiyacı gidermektir. Bu sebeple zekât bir ayrıcalık kazanarak niyet şartı olmadan da küçüklerin mallarından alınabilir.²⁸

II. Deliller Üzerinde Cereyan Eden Tartışmalar

Yukarıda aklî ve naklî delillerine kısaca değinilen her iki görüş sahiplerinin argümanlarının, genel hatlarıyla şu noktalarda düğümlendiğini söyleyebiliriz.

- Küçüğün malına zekât düşüp düşmeyeceğine dair naklî delillerin sübut ve delâletinin doğurduğu ihtilaflar

23 Muvatta', "Zekât", 13. Benzer rivâyetler için bkz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IV, 66, 67.

24 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 74, 75; Sahnûn b. Saîd, *el-Müdevenetü'l-kübra*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, I, 308.

25 Buhûtî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfü'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty, II, 169. Bu konuda gerek Hanefilerin gerekse diğer mezheplerin icmâ iddiaları pek tutarlı görünmemektedir. Zira her iki görüş de sahabe ve tabiündan nakledilmektedir.

26 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 71. Küçüğün malından zekât alınması gerektiği söylendiğinde bu zekâtı vermekle yükümlü kişi, bu küçüğün velisi olmaktadır. Veli bu zekâtı verirken şahit tutmalı ve kimin adına zekât verdiğini söylemelidir. Bu noktada veli ya da vâsinin hangi durumlarda ne şekilde sorumluluğu altındaki küçüğün zekâtını vereceğine dair değerlendirmeler de yapılmıştır. Mesela velînin Hanefî olması durumunda, bu velînin velayeti altındaki küçüğün zekâtını vermesi gerekli olmaz. Bu ihtimaller için bkz. Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni'elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, II, 123; Ruaynî, Muhammed b. Muhammed el-Hattâbî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtari'l-Halîl*, thk: Zekerîyya Umeyrât, Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, III, 140-142.

27 Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, III, 153.

28 Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007, III, 202; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 123.

- Zekâtın mahiyeti konusundaki görüş ayrılıkları: İbadet yönünün mü yoksa vergi yönünün mü ağır bastığı ve bu anlamda zekâtın namaza kıyas edilebilirliği
- Emvâl-i bâtinenin emvâl-i zâhiraya kıyas edilebilirliği
- Zekâtın diğer maddî yükümlülüklerle (fıtır sadakası, nafaka, mal itlâfı vb.) kıyas edilebilirliği

A. Naklî Deliller

Nassların sübut ve delalet açısından farklı değerlendirilmesinin farklı içti-hatların meydana gelmesinde büyük bir rolü vardır. Bu durumun bir örneği de incelediğimiz meselede tezahür etmektedir. Yukarıda delillerini ana hatlarıyla zikrettiğimiz her iki görüş sahiplerinin gerek kendi delillerinden istinbât etmeleri gerekse karşıt görüş sahiplerinin delillerini yorumlamaları, altında bir fıkıh geleneğini ve usulünü barındırmaktadır.

Fıkıh literatüründe zikredilen delillerin büyük bir çoğunluğunun, doğrudan kendisinden söz konusu hüküm çıkarıldığı için mi yoksa o ekolde nakledile gelen görüşü desteklemek için mi zikredildiği noktasındaki tartışmalar bir kenara bırakılacak olursa; bu konu bağlamında ele alınan delillerin mezheplerce değerlendirilmesi, onların nasslara yaklaşımının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

1. Sübut Açısından Değerlendirmeler

Hadislerin sübutu meselesi ve buna dair tartışmalar, furû meselelerinde kendini çokça göstermektedir. Bunun bir örneği de küçüklerin mallarının zekâtı meselesinde görülmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz rivâyetler arasında merfû ve mevkuf nitelikte haberler yer almaktadır. Tartışmaların bir uzantısını daha ziyade Hanefîlerin vurguladığı işte bu husus oluşturur; bu meseledeki rivâyetler Rasûlullah'tan (s.a.) mı rivâyet edilmiştir yoksa bunlar aslında sahâbe sözü müdür?

Küçüklerin mallarına zekât düşeceği görüşünü benimseyenlerin ihticâc ettikleri merfû nitelikli hadislerle ilgili olarak değerlendirmelerde bulunan Hanefî fukahâsından Kudûrî, bu tarz rivâyetlerden bazılarının ravilerine dair değerlendirmelerde bulunmuş ve bunların kabul edilebilir rivâyetler olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak Kudûrî merfû şekilde rivâyet edilen tüm hadisler üzerinde aynı değerlendirmeleri yapmamış, sadece iki merfû rivâyeti ele almış ve gerek Malik'in gerekse sahih veya sahihe benzer hadisleri topladığını iddia eden Ebû Davud'un bu hadisleri eserlerine almadıklarını söylemiştir.²⁹

29 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1218. Hadislerin sübutuna yönelik benzer tenkitler için bkz. Gaznevî, *el-Gurretü'l-münife*, s. 50; İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin b. Muhammed, *Fethu'l-kadir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, II, 166-167.

Hanefîler çocuğun malına zekât düşüp düşmemesi meselesini merfû rivâyetler noktasında usul açısından da ele almıştır. Buna göre Hanefîlerin çocuğun malından zekât alınacağını ifade eden merfû rivâyetlerle amel etmemesinin bir sebebi de, bu rivâyetlerde *manevi inkıtâ*'ın bulunmasıdır. Çünkü bu konuda sahâbe arasında ihtilaf ortaya çıkmasına rağmen, hiçbir sahâbî bu hadisleri delil olarak kullanmamıştır. Bu da söz konusu hadislerin Rasûlullah'tan sabit olmadığını gösterir. Nitekim eğer sabit olsaydı, bu hadis aralarında yayılır ve ihtilaf ortaya çıktığında delil olarak karşı görüşte olanlara sunulurdu.³⁰ Hanefîlerin doğrudan Rasûlullah'tan (s.a.) gelen böyle bir "merfu" hadisi kabul etmemelerinin, bu rivâyetlerin Hanefîlerce sahâbî kavli olarak kabul edildiğine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte Hanefîlerin görüşlerini aktardıkları isimler yalnızca sahâbe ile sınırlı kalmakta, tâbiûn sözlerine de sıkça atıfta bulunmaktadır.

Hanefîlerin, konuyla ilgili rivâyetleri birer sahâbe kavli olarak kabul etmesi, şüphesiz ki onların sahâbe kavli karşısındaki tutumlarının da göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Hanefîlerin, sahâbe kavlinin Rasûlullah'tan (s.a.) duyulmuş bir söz olma ihtimali üzerinde sıklıkla durmalarına karşın³¹, mezkûr konudaki rivâyetlerin birbirine zıt manalar ihtiva etmesi, bu ihtimali zayıflatmakta veya tahsis, nesih vb. farklı ihtimalleri akıllara getirebilmektedir. Kanaatimizce çocuğun malına zekât düşüp düşmemesi meselesinin, hakkında nass bulunmayan ve sahâbenin kendi içtihadıyla çözüme kavuşturduğu bir mesele olduğu söylenebilir.³² Nitekim Kudûrî de bu "merfu" hadisin Hz. Ömer'e ait olduğunu, Rasûlullah'tan (s.a.) böyle bir hadisin sahih bir kanalla gelmediğini söylemekte ve herkesi ilgilendiren bir konu olmasına rağmen Rasûlullah'ın (s.a.) böyle bir sözü yalnızca tek sahâbîye söylemesinin düşünülmeceğini ifade etmektedir.³³ Ayrıca konuyla ilgili merfu rivâyetlerin sabit olduğu ve fakat farklı bölgelere dağılan sahabîlere ulaşmadığı da akla gelebilecek ihtimallerdendir. Ancak küçüklerin zekâtla mükellefiyetine dair her iki görüşün de hemen her bölgedeki sahabe ve tabiûn fakihlerinden rivayet ediliyor olması, bu hadislerin belli bölgelere ulaşıp diğer bölgelere ulaşmadığı düşüncesinin uzak bir ihti-

30 Serahsî, *Usûl*, I, 369.

31 Cessâs, Ebû Bekir b. Ahmed er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk: Uceyl Câsim Neşemi, Kuveyt: Vüzâratü'l- Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1994, III, 362; Serahsî, *Usul*, II, 105; Buhârî, Alâaddin Abdülaziz b. Ahmed, *Keşfu'l-esrâr alâ Usûli'l-Pezdevî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997, III, 332.

32 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 167. Bu noktada çocuğun zekâtla mükellef olmadığına dair sahabenin icmâ ettiği yönünde nakiller bulunmaktadır. Gaznevi bununla ilgili olarak küçüklerin zekât mükellefi olduğu yönündeki sahabe kavillerinin sabit olsa bile icma mesebesinde olan diğer sahabe kavillerine muarız olacağını ifade etmektedir. Gaznevî, *el-Gurretü'l-münîfe*, s. 51.

33 Kudûrî, *et-Tecrid*, III, 1221.

mal olduğunu hissettirmektedir. Bu da konunun nassa değil sahabe içtihadına dayalı bir mesele olduğunu destekler niteliktedir.

Hanefiler, sahâbenin ihtilaf ettiği durumlarda sahâbe sözlerinin her birinin hüccet olmayacağını ifade etmiştir.³⁴ Böyle bir durumda sahâbe kavlinin hüccet kabul edilmesi aklen de mümkün değildir. Çünkü birinin sözü kabul edildiğinde diğerinin sözü terk edilmiş olacaktır. Bu durum tearuz şeklinde değerlendirilerek, sahabeden hiç kimsenin doğruyu bulamadığı düşünülme-yeceğinden bu görüşlerden birisi tercih edilir.³⁵ Buna bağlı olarak Hanefiler, zekât konusunda diğer mezheplerin görüşlerini benimsemiştiği sahâbilerin değil, başka sahâbilerin görüşlerini benimsemiştir denilebilir.

2. Delalet Açısından Değerlendirmeler

Küçüklerin mallarına zekât düşmesiyle ilgili gerek Hanefiler gerekse cumhur “Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın”³⁶ ayetini delil kabul etmişler ve ayeti farklı şekillerde yorumlamışlardır.

Küçüklerin zekât yükümlüsü olmadığını savunan Hanefiler, ayette mal-dan zekât alınmasının “temizlenme” ve “arınma” ile ilişkilendirildiğini, bu iki durumun ise günahkâr olmamalarından dolayı çocuklar için geçerli şeyler olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ayet yalnızca bulûğa eren mükellefiyet sahibi kimseleri kapsayacaktır.³⁷

Cumhur zikrettiğimiz ayet ile ihticâc ederken ayetin umum ifade etmesinden yola çıkmışlar ve buna göre hüküm vermişlerdir. Temizlenme ve arınmanın bulûğ ve akıl olmadan da mümkün olduğu³⁸, dahası ayette ifade edilen temizlenme ve arınmanın zekâtın genel özelliği olduğu, bunun olmazsa olmaz bir şart olmadığı³⁹, ayette herhangi bir tahsise gidilmeksizin ne belirli bir malın ne de belirli bir kesimin zekât hususunda dışarıda bırakılmadığı⁴⁰ yönünde açıklamalar ile küçüklerin de zekâtla mükellef olduğunu savunmuşlardır.

Hanefilerin küçüklerin zekâtla mükellef olmadığına dair en çok vurgu yaptıkları delillerden bir tanesi de “Üç grup kimseden sorumluluk kaldırılmış-

34 Sadru’s-Şerîa Ubeydullah b. Mes’ud, *et-Tavdih li metni’t-tenkih (et-Telvîh şerhi ile)*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996, II, 37.

35 Apaydın, Yunus, “Sahabi Sözü’nün Hukuki Değeri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sayı: 4, s. 325.

36 et-Tevbe 9/103.

37 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1214.

38 İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, thk: Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1988, I, 281.

39 Nevevî, Ebû Zekeriyya, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb li’ş-Şîrâzî*, thk: Muhammed Necib, Cidde: Mektebetü’l-İrşâd, ty, V, 302.

40 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 68; Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebir*, III, 152.

tır"⁴¹ hadisidir. Zira bu hadiste sayılan üç gruptan bir tanesi olarak da "*bulûğa erene kadar çocuk*" sayılmaktadır. Öyleyse çocuklar üzerinden zekât da dâhil tüm yükümlülükler kaldırılmıştır.⁴² Karşıt görüş sahipleri ise söz konusu hadis ile ihticâc eden Hanefilerin küçüklerin öşür ve nafaka gibi bazı zekâtlarla yükümlü olduğunu söylemesinin bir çelişki olduğunu söylemekte ve hadisteki "*sorumluluğun kaldırılması*" ifadesi ile sorumluluğun küçüğün malından değil bizzat kendisinden kaldırılmasının kastedildiğini, yani bunun günahlar ve bedeni ibadetlerle alakalı olduğunu savunmuşlardır.⁴³

Nassların delaletiyle alakalı diğer bir husus da bazı rivâyetlerde geçen "*sadaka onu yiyip bitirmesin*"⁴⁴ ifadesindeki "*sadaka*" lafzının "*zekât*"ı ifade edip etmemesidir. Bu bağlamda, karşıt görüş sahiplerinin esas aldıkları hadislerde geçen bu ifadenin zekât olarak değil, nafaka olarak anlaşılması gerektiği savunulmuştur.⁴⁵ Çünkü hadiste geçen "*sadaka*"nın malı yiyip bitirmesi malın tümüyle ilişkilendirilmiştir ve dolayısıyla malın tamamını yiyebilecek olan şeyin de zekât değil nafaka olması gerekir.⁴⁶ Zira zekât yalnızca malın nisap miktarını aşığı durumlarda söz konusu olabilmekteyken nafaka böyle bir alt sınır bulunmamaktadır. Söz gelimi koca fakir de olsa, karısı sırf kendisini kocasına teslim etmekle nafaka hakkına sahip olmakta ve kocanın fakir olup olmamasına bakılmamaktadır. Hatta koca fakir karı zengin olsa bile nafaka borcu kocanın üzerinde sabit olmaktadır.⁴⁷ Ayrıca "*Ma'ruf olan her şey sadakadır*"⁴⁸ ve "*Kişinin kendisine ve ailesine infakta (nafaka)*

41 İbn Mâce, "Talâk", 15; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 16; Tirmizî, "Hudûd", 1, Nesâî, "Talâk", 21.

42 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1214; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163.

43 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 71; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, III, 153; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 71. Tabi ki burada Hanefilerin zekât ile diğer malî yükümlülükleri farklı kategorilerde değerlendirdiğinin göz önünde tutulması, onların mezhep içi tutarlılığı açısından önemlidir. Nitekim ibadet olma yönüyle namaz gibi görülen zekât, mükellefiyet şartları itibariyle vergi özelliği ön planda olan diğer sorumluluklardan ayrı değerlendirilmiştir. Bkz. Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1223; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163.

44 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 69; Tirmizî, "Zekât", 15; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 5, 6.

45 Kudûrî de bu yönde değerlendirmede bulunarak "*sadaka*"nın, çocuğun malını yemesinin fitr sadakası için geçerli olduğunu Hanefilerin de kabul ettiğini, ancak hadislerdeki bu ifadenin, tüm sadakaları kapsamını gerektiren bir şey olmadığını söylemektedir. Bkz. Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1219.

46 Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163. Ayrıca bkz. Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1219.

47 Kocanın nafaka yükümlülüğüne dair geniş bilgi için bkz. Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998, s. 33-35. Ayrıca burada nafakanın Allah hakkından ziyade kul hakkı kapsamına girdiği de unutulmamalıdır. Zira kul haklarından olan mâlî yükümlülüklerin ifasında ibadetlerdekinin aksine niyet şart olmadığından bunlarla küçükler de sorumlu olabilmektedir. Bu durumda koca küçük, karı bâliğa ise kocanın velisinden onun yerine nafakayı ödemesi istenebilir. Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 166.

48 Buhârî, "Edeb", 33; Müslim, "Zekât", 52; Ebû Dâvûd, "Edeb", 68; Tirmizî, "el-Birr ve's-sıla", 45.

*bulunması sadakadır*⁴⁹ gibi hadislerden de yola çıkılarak “sadaka”nın söz konusu rivâyetlerde “nafaka” anlamına geldiği ileri sürülmüştür.⁵⁰ Nevevî ise hadiste tüm malın değil, malın büyük kısmının “sadaka” tarafından tüketilmesinden bahsedildiğini ve “sadaka” lafzı ile de hem nafakanın hem de zekâtın kastedildiğini ifade etmiştir.⁵¹

B. Akıl Deliller

Ekoller görüşlerini ortaya koyma ve savunma noktasında yalnızca nakli deliller ile yetinmemişler, konuya farklı açılardan yorumlar yapmak suretiyle de görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Bu tartışmalarda en önemli rolü, yukarıda değindiğimiz “zekâtın niteliği” ve “zekâtın diğer bazı yükümlülüklerle kıyas edilebilirliği” meseleleri oynamaktadır.

Küçüklerin mallarından zekât alınıp alınmamasına dair ileri sürülen argümanlara yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz ölçüde değinecek olursak ilk olarak Hanefîlerin nasslarda namaz ve zekâtın birlikte zikredilmesi, dolayısıyla sırf ibadet olma yönüyle namazla aynı konumda olduğu ve namazla mükellef olmayanların zekâtla da mükellef olmayacağı yönündeki görüşlerini zikredebiliriz.⁵² Buna göre ibadetler yalnızca ihtiyar (kişinin kendi seçimi) olduğu durumlarda geçerli olacağından ve bulûğa ermeyen küçüklerin de henüz ihtiyarları oluşmadığından zekâtla mükellef olmayacaklardır. Nitekim ibadetler mükellefler için bir imtihandır (ibtîlâ) ve kişinin imtihana tabi olması da ancak kendi ihtiyârı/seçimi ile geçerli olur; başkasının zorlaması ile olmaz.⁵³

Cumhur, Hanefîlerin namaz ve zekâtın nasslarda birlikte zikredilmiş olmasına dair yaptıkları açıklamaları kabul etmemiş ve nasslardaki bu kullanımın, namaz ve zekâtın farziyet noktasında birlikte zikredildiğini; yoksa “zekât yalnızca namazın kendisine farz olduğu kimselere farzdır” anlamının kastedilmediğini savunmuştur.⁵⁴ Söz konusu düşüncenin tutarlı olmadığına ortaya koyulması için Hanefîlerin farzların birlikte sabit olup birlikte zail olduğunu iddia ettikleri söylenmiş⁵⁵ ve buna uymayan örnekler zikredilmek suretiyle de bu görüşe karşı çıkmıştır. Mesela zekâtla mükellef olmayan fakir kişilerin namazla mükellef olmaya devam edeceği, hayızlı kadının hayız süresince namazla mükellef olmamasına rağmen zekât hesaplamasın-

49 Buhârî, “İman”, 39; Müslim, “Zekât”, 48; Nesâî, “Zekât”, 60.

50 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1219; Kâsârî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 5.

51 Nevevî, *el-Mecmû’*, V, 301.

52 Şeybânî, *el-Asl (el-Mebsût)*, II, 11, 41, 60; Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1214.

53 Merğînânî, *Burhâneddin, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-mübtedi*, Beyrut: Dâru’l-Erkam, ty, I, 117-118; Aynî, *el-Binâye*, III, 298.

54 Şâfîi, *el-Ümm*, III, 71; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümeħhidât*, I, 282.

55 Şâfîi, *el-Ümm*, III, 71.

da onların hayız sürelerinin havl-i havelândan düşülmeyeceği vb. örnekler verilerek bu kuralın tutarlı olmadığı savunulmuştur.⁵⁶

Bununla bağlantılı olarak cumhurun Hanefilere yönelttiği eleştirel örnekler arasında bulûğa ermemiş çocukların yükümlü oldukları farzlar yer almaktadır. Söz gelimi kocası ölen kadının iddeti dört ay on gün olarak belirlenmiştir. Bu noktada Hanefilerin kocası ölen küçük kıızı da bu hükme dâhil etmesinin, küçüklerin farz ile de mükellef tutulabileceğini gösterdiği ve dolayısıyla Hanefilerin kendileri ile çeliştiği iddia edilmiştir.⁵⁷ Ancak burada Hanefilerce zekâtın sırf ibadet olma vasfının öne çıkarıldığı dikkate alındığında, zekât verme ve iddet beklemenin farzlığı hususunda mezhep içi tutarlılığın korunduğu söylenebilir. Zira Hanefilere göre zekât sırf bir ibadet olmasına karşın iddette durum böyle değildir; o, hukûkî bir olaydır. Dolayısıyla küçüklük durumuna ibadetlerde ve normal hukûkî olaylarda farklı hükümler bağlanması bir çelişki ifade etmeyecektir.

Zekâtın farziyetinin nerede durduğunun tespiti, yer yer işaret ettiğimiz gibi tartışmada önemli bir paya sahiptir. Cumhurun haklara dair taksimi burada cumhurun meseleyle ilgili konumunu belirlemede önem arz etmektedir. Buna göre haklar Allah ve kul hakları şeklinde ikili bir taksime tabi tutulmuştur. Kul hakları da bedenî ve mâlî olmak üzere iki kısımda ele alınmış ve bedenî kul haklarından yalnızca mükellefin sorumlu olacağı, mâlî olanlardan ise mükellefler gibi küçüklerin de sorumlu olabileceği söylenmiştir. Konumuzla asıl ilgili olan Allah hakları da yine bedenî ve mâlî şeklide ikili taksime tabi tutulmuş, namaz ve oruç gibi bedeni fiillerden yalnızca mükelleflerin sorumlu olacağı, buna karşın zekât gibi mâlî haklarla sorumluluk noktasında mükellefler ve mükellef olmayan küçükler arasında bir fark olmadığı ifade edilmiştir.⁵⁸ Hanefiler ise böyle bir ayrımı kabul etmemiş, bedenî hakların bazı durumlarda gerek Allah haklarında (iddet beklemek gibi) gerekse kul haklarında (içki ve zina yasaklığı gibi) sabit olabildiğini söylemiştir.⁵⁹

Hanefilerin bu konudaki en belirleyici taksimleri, söz konusu mükellefiyetlerin ibadet mi yoksa vergi mi olduğu yönündedir. Sırf vergi olan mükellefiyetlerde bulûğ şartı aramayan Hanefiler, ibadetleri de kendi içerisinde bir taksime tabi tutmuş ve sırf ibadet olanlar ile vergi yönü ön planda olan iba-

56 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 71, 72; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, I, 282.

57 Şâfiî, *el-Ümm*, III, 71.

58 Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, III, 153. Karâfi de Mâlikîlerden bir grubun zekâtı diğer borçlara kıyas ederek zekâta niyet şartının aranmayacağı görüşünü benimsediğini aktarmaktadır. Bkz. Karâfi, Şihâbeddin Ahmed, *ez-Zahîra*, thk: Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1994, III, 136.

59 Kudûrî, *et-Tecrid*, III, 1226.

detleri farklı kategorilerde değerlendirmiştir. Sırf ibadet olanlarda tam eda ehliyetinin şart olduğu ifade edilirken ibadet vasfı yanında vergi vasfını da barındıran fiillerde tam ehliyetin şart olmadığı kabul edilmiştir.⁶⁰ Mesela fitır sadakasının ibadet olmasının yanında barındırdığı meûnet (vergi) vasfından dolayı küçükler de bununla mükellef tutulmuştur.⁶¹

Aynı şekilde oşür ve harâc da ibadet yönü bakımından zekâttan ayrılmaktadır. Çünkü bu ikisi, ürün veren arazinin vergisidir, yani bunların ibadet yönü değil vergi yönü baskındır.⁶² Hatta Hanefiler harâcın ibadet vasfı olmadığını, ceza vasfı olan vergi kapsamında değerlendirileceğini kabul etmektedir.⁶³ Nafakanın ise Allah hakkından çok kul hakkıyla alakalı olması sebebiyle, nafaka da çocuğun malından alınabilir. Çünkü bu da kul hakkı olması dolayısıyla niyetin şart olmaması bakımından zekâttan farklıdır.⁶⁴

III. Konuyla İlgili Modern Dönemde Yapılan Değerlendirmeler

Buraya kadar klasik literatür üzerinden ele aldığımız konuya son dönemin önde gelen bazı alimlerinin nasıl yaklaştığına bakmak da fayda sağlayacaktır. Mezheplerin konuyla ilgili görüşlerini delilleriyle ele alan ve bunlar üzerinde değerlendirme yapan Yusuf Karadâvî, cumhurun delillerini ve görüşlerini benimsemiş, doğrunun bu olduğunu savunmuştur. Zira nasslarda yaşlı-küçük ayrımı yapılmamış olması, çocuğun malından zekât alınacağını ifade eden rivâyetlerin sıhhat açısından göz ardı edilemeyeceği, sahabeinin önde gelenlerinin de çocukların mallarından zekât alınacağı görüşünde olması ve onların mallarından zekât alınmasının zekâtın teşri kılınma amacına daha uygun olacağı gibi argümanlar bu sonuca götürmektedir. Ayrıca zekât mal ile ilgili bir haktır ve kişinin küçük olması onun malındaki fakirlere ait bu hakkı düşürmez ve küçüğün velisinin bu zekâtı onun malından vermesi gerekir.⁶⁵

Vehbe Zühaylî de küçüklerin mallarından zekât alınması gerektiğini ifade ederken benzer düşünceler ileri sürmüştü; bunun fakirlerin maslahatına

60 Taftazânî, *et-Telvîh*, II, 318.

61 Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1223; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163; Gaznevî, *el-Gurretü'l-münîfe*, s. 51.

62 Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163; III, 4; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 168; İbn Nüceym, *Zeynedin b. İbrahim, el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ty, II, 217. Bu konuda Hanefiler arasında da ihtilaf vardır. Nitekim Kudûrî, Hanefilerden de çocuğun malından oşür alınmayacağı görüşünü benimseyenler olduğundan söz etmektedir. Bkz. Kudûrî, *et-Tecrîd*, III, 1224.

63 Taftazânî, *et-Telvîh*, II, 316.

64 Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 217. İbadet-mü'ne/meûne (vergi) ayrımı Allah haklarıyla ilgili bir taksimdir. Burada söz konusu edilen nafaka ise kul hakkı kapsamında olduğu için bunun ibadet veya vergi kapsamına dâhil edilmesi söz konusu olamayacaktır.

65 Karadâvî, Yusuf, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., 1973, I, 111-119.

daha uygun olduğunu, ayrıca küçüğün malının korunması ve nefis tezkiyesi açısından da önem arz ettiğini zikretmiştir.⁶⁶ Bunların yanında Seyyid Sabık, Abdurrahman Cezîrî gibi önemli simalar da cumhurun görüşünü savunmuşlardır.⁶⁷ Aynı şekilde Yunus Vehbi Yavuz, Hayrettin Karaman gibi isimlerin yer aldığı çoğunluk da zekâttaki yardımlaşma ve muhtaçların ihtiyacını giderme vasfının ön planda olduğunu ileri sürerek küçüklerin zekâtının velilerince verilmesinin gerekli olduğunu savunmaktadırlar.⁶⁸

Son dönem müelliflerinin büyük çoğunluğu yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz âlimler gibi cumhurun görüşünü benimsemişler ve fetvalarını buna göre vermişlerdir. Bu noktada yalnızca rivayet malzemesi ile konunun tatmin edici şekilde ortaya konulması pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla kimi istisnalar dışında modern dönemde konuya genelde rivayetlerden ziyade zekâtın işlevi ve amacı açısından yaklaşıldığı söylenebilir.

IV. Genel Değerlendirme

Zekât müessesesi Rasûlullah (s.a.) döneminden itibaren İslam dininde büyük bir öneme sahip olagelmıştır. İlk dönemde devlet kontrolünde idare edilen zekât müessesesi, onun vefatı sonrasında raşid halifeler döneminde bazı düzenlemelere tabi tutularak emvâl-i zâhira ve emvâl-i bâtne şeklinde ayrılmış ve zâhira malların zekâtının toplanması yine devlet eliyle gerçekleştirilirken bâtne malların zekâtı mükelleflere bırakılmıştır. İşte bu noktada zekâtle mükellef kimseler üzerinde mezhepler arasında yukarıda aktardığımız bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

Söz konusu tartışmaların temelinde genelde bütün olarak zekâtın, özelde ise emvâl-i bâtne arasında yer alan altın, gümüş, para gibi malların zekâtının “mahiyeti nedir?” sorusunun yattığı söylenebilir. Zira gerek Hanefîler gerekse diğer üç Sünnî mezhep, kimlerin zekâtle mükellef olacağına dair açıklama yaparken bu sorunun cevabından yola çıkarak hüküm vermişlerdir.

Hanefîler gerek emvâl-i bâtne gerekse emvâl-i zâhira arasında vergi veya ibadet yönü ön planda olan zekâtların varlığını kabul etmiş ve hayvanlardan, altın, gümüş ve paralardan alınan zekâtları sırf ibadet kapsamında değerlendirmiştir. Dolayısıyla bunlarla yalnızca diğer ibadetlerle sorumlu

66 Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyi ve edilletühü*, Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 4. bs, ty, III, 162.

67 Seyyid Sabık, *Fıkhü's-sünne*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1977, I, 335; Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhü alâ mezâhibi'l-erba'a*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, I, 536, 537.

68 Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1972, s. 336; Özek, Ali, vd., *İbadet ve Müessesesi Olarak Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1984, s. 31; Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, III, 137.

olan kişilerin, yani âkil ve bâliğ kimselerin sorumlu olabileceğini ileri sürmüş, küçük çocukları mükellef saymamıştır.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler ise kendisiyle mükellef olma şartı açısından zekâtı diğer ibadetlere kıyas etmenin ve neticesinde küçüklerden zekât yükümlülüğünü kaldırmanın hatalı olacağını ve zekâtın kendine has bir özelliği olduğunu savunmuşlardır. Buna göre ibadetlerin tamamı tek çatı altında değerlendirilemeyecek; namaz gibi bedenî ibadetlerle yalnızca bulûğa erenler sorumlu olacak iken zekât gibi mâlî ibadetlerle bulûğa eren ermeyen herkes gerekli şartlar oluştuğunda sorumlu olacaktır. Ayrıca son dönem âlimlerinin de genel olarak bu görüşü benimsediği söylenebilir.

Bu görüş ayrılığının oluşmasında en büyük pay nasslara, bilhassa da ekollerin kabul ettikleri birbirine aykırı gibi görünen hadislere aittir. Zira tartışmalar ayetler ekseninde pek fazla yürütülmemiş, ayetlerle ilgili yorumlar neredeyse ilgili ayetin kapsamıyla sınırlı kalmıştır.

Hadislere dair değerlendirmelerin küçüklerin mallarından zekât alınıp alınmaması hususundaki tartışmaların temelini oluşturduğu söylenebilir. Çoğunlukla sahâbe kavli ya da uygulaması şeklinde rivâyet edilen haberlerin bazı yerlerde doğrudan Rasûlullah'tan rivâyet edildiği de görülmektedir. Bu noktada Hanefîler, söz konusu meseleyle ilgili merfû nitelikte sahih bir rivâyetin olmadığını savunmuşlar ve bu iddialarını da manevi inkita teorisıyla desteklemeye çalışmışlardır. Zira çokça karşılaşılan (umûmü'l-belvâ) bir konu olan küçüklerin zekâtı ile ilgili doğrudan Rasûlullah tarafından kesin bir hüküm konulmuş olsaydı sahâbe arasında bunca kavli ve amelî ihtilâf vuku bulmaz, mutlaka bu hüküm benimsenirdi.

Kanaatimizce Hanefîlerin bu iddiası haklılık taşımaktadır. Zekât gibi böylesi önemli bir konu hakkında ahabın yalnızca birkaçının Rasûlullah'tan gelen bir habere sahip olduğu, diğer sahâbîlerin ise bundan habersizce fetva verip uygulama yaptıkları düşünülemez. Farklı bölgelere dağılan sahâbîlerin bazı hadislerden habersiz olduğu ve bu sebeple de bu hadisler olmaksızın içtihatla buldukları yönünde bir değerlendirme de küçüklerin zekâtı meselesi için doğru bir yaklaşım olmasa gerekir. Zira küçüklerin mallarından gerek zekât alınacağını gerekse alınmayacağını söyleyen sahâbe ve tabiûn fakihlerinin yalnızca belli bölgelerle sınırlı olmadığı; her iki görüşün de hemen hemen tüm bölgelerde savunucuları olduğu görülmektedir. Bu da söz konusu meselenin doğrudan Rasûlullah tarafından hükme bağlanan bir konu olmasından ziyade sahâbe ve tabiûn fetvalarına dayanan bir konu olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Çocukların mallarından zekât alınıp alınmamasına dair bu araştırmamız neticesinde son olarak şunları söyleyebiliriz: Zekât toplumsal yardımlaşma-

yı amaçlayan, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderme hususunda destek olan bir yapıya sahiptir. Bu açıdan kural olarak zengin olan herkes üzerine bir vecibedir. Ancak zekâtın toplumsal boyutu yanında ibadet yönünün de göz önünde tutulması gerekir.

Zekât mallarının çalışmamıza konu edindiğimiz kısmı hakkında Hanefîlerin yaklaşımlarının doğruya daha yakın olduğu kanaatindeyiz. İbadet vasfı itibarıyla niyet şartı namaz, oruç gibi ibadetlerde olduğu gibi zekâta da vazgeçilmez bir unsurdur ve bu sebeple de eda ehliyeti ya hiç olmayan ya da eksik olan küçük çocukların bir ibadet olan zekâta da yükümlü olmaları gerekir. Bu noktada zekâttaki “yardımlaşma” özelliğinin öne çıkarıp niyetin gerekliliği noktasında zekâta diğer ibadetlerden farklı bir ayrıcalık tanınması gerektiği yönündeki yorumlar da göz ardı edilmeyecek niteliktedir. Lakin buna dayanılarak niyet unsurunun ortadan kaldırılması ihtiyatlı yaklaşmayı gerektiren bir durum olsa gerekir. Zira her ne kadar maslahat söz konusu olsa da bir şahsın mal varlığına kastı olmaksızın doğrudan müdahale söz konusu olmaktadır.

Bu noktada İbn Mes’ud’un fetvası tercihe şayandır diyebiliriz. Nitekim o, velinin küçüğün malından zekât vermeyeceğini ancak yine de malına ne kadar zekât düştüğünü hesaplaması gerektiğini, çocuk bulûğa erdiğinde ona tutulan bu zekât hesabının bildirilmesi gerektiğini söylemiş, ancak zekâti verip vermeme hususunda çocuğun muhayyer olduğunu söylemiştir. Burada velinin bulûğa erdiğinde çocuğa haber vermesinin zorunluluk ifade ettiğini gösteren bir delil bulunmadığından, bunun tavsiye mahiyetinde, mendub bir fiil olduğu söylenebilir. Böylece zekâtın ibadet yönü öne çıkarılmış, bulûğ öncesi için bir zorunluluk getirilmemiş, bununla birlikte zekâtın toplumsal yönü de gözetilerek ileriye dönük hesabı tutulmuş ve fakat bulûğa eren kişinin bu hesabı dikkate alarak geçmiş zekâtları vermesi, bulûğ öncesinde ibadet sorumluluğu olmaması hasebiyle, onun inisiyatifine bırakılmıştır.

Doğruyu en iyi Allah bilir...

Kaynakça

- Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî, Beyrut: el-Mektebû’l-İslâmî, 3. bs., 1403.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Apaydın, Yunus, “Sahabi Sözüünün Hukuki Değeri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sayı: 4, s. 323-353.
- Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.

- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîhu'l-muhtasar*, thk: Mustafa Dîb el-Buğâ, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Buhârî, Alâaddin Abdülaziz b. Ahmed, *Keşfu'l-esrâr alâ Usûli'l-Pezdevi*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Buhâtî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfü'l-knâ' an metni'l-İknâ'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- Cessâs, Ebû Bekir b. Ahmed er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk: Uceyl Câsim Neşemi, Kuveyt: Vüzâratü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1994.
- Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fikhu alâ mezâhibi'l-erba'a*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb, Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, thk: Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısnlık Nafakası*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 197-207.
- Gaznevî, Ömer b. İshak, *el-Gurretü'l-münîfe fi tahkiki ba'zı mesâili'l-İmam Ebî Hanîfe*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1986.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin, Abdulfettah Muhammed, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Nüceym, Zeyneddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ty.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Cedd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, thk: Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk: Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Karadâvî, Yusuf, *Fikhu'z-zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., 1973.
- Karâfî, Şihâbeddin Ahmed, *ez-Zahîra*, thk: Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kudûrî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Bağdâdî, *et-Tecrid*, thk: Muhammed Ahmed Sirâc ve Ali Cuma, Kahire: Dâru's-Selâm, 2004.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta*, thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî, yy: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 2004.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk: Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Merğînânî, Burhâneddin, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, ty.

- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk: Abdullatif Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk: Hasen Abdülmün'im, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, thk: Muhammed Necib, Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ty.
- Özek, Ali, v.dğr., *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1984.
- Ruaynî, Muhammed b. Muhammed el-Hattâbî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtârî'l-Halîl*, thk: Zekerîyya Umeyrât, Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Sadru'ş-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ud, *et-Tavâih li metni't-tenkîh (et-Telvîh şerhi ile)*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Sahnûn b. Saîd, *el-Müdevenetü'l-kübra*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- _____, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l- Vefâ el-Afğânî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Seyyid Sabık, *Fıkhu's-sünne*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1977.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, thk: Rifat Fevzî, yy: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen, *el-Asl (el-Mebsût)*, thk: Ebu'l-Vefâ el-Afğânî, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1990.
- _____, *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne*, thk. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1403.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, thk: Ahmed Muhammed Şâkir vd., Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ty.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1972.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyi ve edilletühû*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 4. bs, ty.

